

AGRÁRMINISZTERIUM

ÉRTÉKELÉSI JELENTÉS

A helyi akciócsoporthok szintjén végzett értékelés

*„A Vidékfejlesztési Program lebonyolítását támogató informatikai rendszerek fejlesztését támogató informatikai és közigazgatási szakértői tanácsadás, valamint a KAP 2020-hoz kapcsolódó monitoring tervezői feladatok és szaktanácsadás ellátása”
című projekt keretében*

Projektvezető:

Saad Tamás

Szakértők:

Magócs Krisztina, Nemes Gusztáv, Fejes István

Készült: 2019.10.31.

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Mezőgazdasági
Vidékfejlesztési Alap

A vidéki térségekbe beruházó Európa

TARTALOMJEGYZÉK

1	Vezetői összefoglaló	3
2	Executive Summary	5
3	Bevezetés.....	7
4	Elemzés.....	10
4.1	Helyzetértékelés.....	10
4.2	Az indikátorok, kulcsmutatók, statisztikai adatok elemzése.....	11
4.3	Eredmények, hatások	20
5	Következtetés, ajánlás	22
6	Mellékletek	23

1 VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Az EMVA felhasználását szabályozó európai uniós jogszabályok előírják a támogatások hatásainak, tapasztalatainak rendszeres értékelését. Ennek megfelelően a Vidékfejlesztési Program Irányító Hatósága a Program értékelési tervének 2019. évi feladatai közül megrendelte a Field Consulting Services Zrt. által vezetett konzorciumtól a „A helyi akciócsoportok szintjén végzett értékelés” értékelés elkészítését. Jelen dokumentum ezt a témakört a 2019-ben már elérhető információk alapján értékeli. A program előrehaladásával a témakör további – az előrehaladás révén keletkező új eredményeket is figyelembe vevő – értékelése tervezett 2020. év során.

Az **értékelés célja** annak bemutatása, hogy az egyes LEADER helyi akciócsoportok (HACS) milyen mértékben teljesítik a helyi fejlesztési stratégiáikban (HFS) meghatározott céljaikat. Az értékelés témája szempontjából a Vidékfejlesztési Program (VP) 19. intézkedése: 'A LEADER helyi fejlesztésre (közösségvezérelt helyi fejlesztésre) irányuló támogatás' releváns. Az értékeléshez a VP 2018. évi kibővített Éves Végrehajtási Jelentésének (ÉVJ) 17. értékelési kérdésére¹ készült vizsgálatok eredményei szolgálták az alapot.

Az értékelés **komplex vizsgálati módszertanon** alapul, amelynek része a műveleti adatbázisból kinyerhető számszerűsített adatok elemzése; a LEADER helyi fejlesztési stratégiákban vállalt célok és eredményindikátorok vizsgálata; a LEADER helyi felhívások vizsgálata; a LEADER helyi akciócsoportok munkaszervezetei körében végzett kérdőíves felmérés; a tervezésben és a megvalósításban érintett szakértők körében készített félig strukturált interjúk; a fenti vizsgálatok eredményeinek műhelymunka keretében történő validálása.

A LEADER négy alintézkedése közül a **helyi partnerségek felkészülése alintézkedés (19.1)** a vizsgált időszakban lezárult az erre allokált forrás 100%-ának kifizetésével. A **helyi fejlesztési stratégiák megvalósítása alintézkedés (19.2)** 2018. december 31-ig nem jutott el a kötelezettségvállalásig. A vizsgálat időpontjában 621 db helyi felhívás volt hatályos, amelyekre 2018 év végéig összesen 9649 db támogatási kérelmet nyújtottak be. Az **együttműködések (19.3) alintézkedés** keretében 2017 márciusában megjelent pályázati felhívásra 2018. december 31-ig 233 db kérelmet nyújtottak be. 2019 június 30-ig 3,155 millió euro lekötésére került sor, 11,118 millió euro ÚMVP determinációs kifizetés történt meg. A **helyi akciócsoportok működtetése (19.4) alintézkedés** keretében 2018. december 31-ig 103 akciócsoport összességében a keretösszeg 41%-ának megfelelő összegű, 11,933 millió euro támogatásban részesült. Ehhez az alintézkedéshez kapcsolódik további 2,967 millió euro korábbi időszakról áthúzódó determináció kifizetése. 2019 első félévében ezen alintézkedés keretében kötelezettségvállalás nem történt, viszont 2,879 millió euro kifizetésére került sor.

Mivel a program jelenlegi státuszában még nincsenek megvalósult projektek, ezért **a hatályos helyi fejlesztési stratégiák** területileg reprezentatív mintájából az egymással összevethető eredményindikátorok összesítése alapján végeztük el az elemzést. Ez alapján általánosságban elmondható, hogy a legtöbb HFS tartalmaz kimondottan gazdaságfejlesztésre irányuló specifikus célt. Ezen felül a HFS-ek többsége tartalmaz településfejlesztést, civil szervezetek fejlesztését, közösségfejlesztést. Sok helyen megjelenik a kultúra, örökség, identitás erősítése is. A specifikus célokhoz rendelt eredmény indikátorokat a HACS-ok különbözőképpen definiálták, így ezek összesítése csak a *létrehozott új munkahelyek* tekintetében volt többé-kevésbé lehetséges. Az 52 db vizsgált HACS összesen 262 db új munkahely létrehozását tűzi ki célul. Ez arra enged következtetni, hogy a 103 HACS a Program zárásáig teljesíteni fogja a VP-ben kitűzött 500 db új munkahely létrehozását. *A javított szolgáltatásokkal és infrastruktúrával érintett népesség száma* esetén problémát jelentett a mutató nem egységes alkalmazása. Az 52 vizsgált HFS-ből 41 db tartalmaz fejlesztett

¹ 17. közös értékelési kérdés: A Vidékfejlesztési Program keretében végrehajtott intézkedések milyen mértékben mozdították elő a vidéki térségekben a helyi fejlesztéseket?

szolgáltatással vagy infrastruktúrával ellátott lakosság számot mutató indikátort, amely arányosítva az összes HACS-ra, a LEADER által lefedett népesség 17%-át teszi ki. Szintén arányosítva *674 db új termék és szolgáltatás létrehozását, 630 db tervezett fejlesztett termék, szolgáltatás* megvalósulását tűzte ki célul a LEADER közösség. A HFS-ek összesen 524 db *együttműködés létrehozását* vetítik előre. A vizsgált HACS-ok egy része ugyanakkor az együttműködésben résztvevő partnerek számát (vagy mindkettőt) adta meg, összesen 1286 *bevonott partnert* prognosztizálva. Ez alapján arányosítva 2572 partner bevonása várható az összes HACS részéről.

A 103 HACS 2018 december 31-ig megjelentetett 621 db hatályos **helyi pályázati felhívás témája** és az azokban megfogalmazott tartalmi értékelési szempontok kategorizálása alapján, a HACS-ok szándéka szerint a LEADER leghangsúlyosabb fejlesztési területe a *gazdaságfejlesztés*. A felhívások csaknem felének ez a témája, a HACS-ok által erre szánt forrás az összes fejlesztési keretnek 62%-át teszi ki. A második legjelentősebb tématerület a *települési szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése*, ami a felhívások számának és a keretösszegnek is a 17%-át teszi ki. Súlyát tekintve nagyjából azonos a *civil szervezetek fejlesztése* és a *rendezvények támogatása* kategória, amely a teljes keretösszeg 6-7%-át teszi ki. Kisebb jelentőséggel szerepelnek - a keretösszeg 2-3 %-áig - a *hagyományőrzésre és örökségvédelemre*, valamint *képzés/kapacitásfejlesztésre* irányuló felhívások. A *szegénység enyhítését, a felzárkózást és befogadást* segítő programokat 16 db helyi felhívás támogatja, a teljes keretösszeg 1%-ával. A helyi felhívások tartalmi értékelési kritériumainak vizsgálata is a LEADER jövőbeni helyi gazdaságfejlesztő hangsúlyát valószínűsíti. A 621 db helyi felhívásból igen jelentős számú, 338 db tartalmaz *helyi fejlesztések elősegítése* kategóriába sorolható (multiplikátor hatású, a pályázón kívül más gazdasági szereplőre pozitívan ható) értékelési szempontot. A HACS-ok 85%-a (88 HACS) alkalmazott erre vonatkozó értékelési kritériumot.

Az ÉVJ egyik értékelési kritériuma, hogy „*a LEADER ösztönözte a helyi fejlesztéseket*”. Ennek teljesülését jelentősen befolyásolta, hogy a LEADER intézkedés fejlesztési keretösszege az előző időszak HACS-ok által kezelt 3-4. tengely forrásaihoz képest a negyedére, a 4. tengelyhez képest annak 70%-ára esett vissza. A HACS kérdőívekre adott válaszok és a validáló műhelybeszélgetés alapján ez volt az egyik fő oka annak, hogy a legtöbb HACS területén (az érvényes válaszok alapján a HACS-ok 61%-a) csökkent a pályázói aktivitás és a teljes program térségi jelentősége csökkent, a helyi akciócsoportok térségi fejlesztési folyamatokban és kapcsolatrendszerben történő hangsúlyvesztéséhez vezetett sok HACS esetben.

A HACS-ok a jelenlegi programozási időszakban ugyanakkor nagyobb arányban vesznek részt más operatív programok projektjeiben, mint a korábbi időszakban. Ennek célja egyrészt a munkaszervezet működési forrásainak és kapacitásának kiegészítésére, másrészt ugyanakkor a legtöbb ilyen projekt jelentősen hozzájárul a HFS céljainak teljesüléséhez.

Összegzésképpen a LEADER helyi fejlesztési stratégiák megvalósítása a Program 2018. december 31-ig tartó időszakában a stratégiák megtervezéséig és a helyi felhívások megjelentetéséig jutott. Megvalósult fejlesztések híján a stratégiák céljai teljesülésének mértékét, a HFS-ek megvalósításával realizálódó hangsúlyokat, a helyi fejlesztésekre gyakorolt várható hatást csak becsülni lehetett. A kérdőíveket kitöltő HACS munkaszervezetek a LEADER legszámottevőbb hatását a helyi közösség fejlődésében látják. A válaszadók többsége (70%) szerint a helyi fejlesztési stratégiákban kitűzött célok várhatóan „számottevő mértékben” teljesülni fognak. Ehhez szükséges a pályázatkezelési és támogatás döntési eljárás felgyorsítása. A 2020 utáni időszakra vonatkozóan javasolt a LEADER - számottevően kisléptékű fejlesztései - vonatkozásában az egyszerűsített költségelszámolás, valamint a többi beruházási alap integrálási lehetőségeinek áttekintése.

2 EXECUTIVE SUMMARY

European Union legislation governing the use of the EAFRD requires regular evaluation of the impact and experience of grants. In line with this, the Rural Development Program Managing Authority has commissioned a consortium led by Field Consulting Services Zrt. to carry out an evaluation of the Program Evaluation Plan in 2019, „Evaluation at the Local Action Group level”. This document evaluates this topic based on information already available in 2019. As the program progresses, a further evaluation of the subject, taking into account the new results of the progress, is planned for 2020.

The purpose of the evaluation is to show the extent to which each LEADER Local Action Group (LAG) is meeting its objectives set out in its Local Development Strategies (LDS). Measure 19 of the Rural Development Program (RDP): 'LEADER support for local development (community-led local development)' is relevant to the subject of the evaluation. The evaluation was based on the results of the study conducted on the evaluation question² 17 of the RDP's extended Annual Implementation Report 2018 (AIR).

The assessment is based on a complex examination methodology including the analysis of the numerical data available from the operational database; examining the objectives and result indicators of LEADER local development strategies; examining LEADER local calls; a questionnaire survey among LEADER LAG work organizations; semi-structured interviews with experts in design and implementation of the LEADER measure; clarification of the results of the above mentioned methods in the framework of a validation workshop.

Out of the four sub-measures of LEADER, the preparation of local partnerships sub-measure (19.1) was completed during the period under review with the payment of 100% of the resources allocated to it. Under the sub-measure for the implementation of local development strategies (19.2) no commitment was made by 31 of December 2018. At the time of the investigation, 621 local calls were in force, and by the end of 2018, a total of 9649 applications had been submitted. In March 2017 a call for proposal was launched under the sub-measure 'Cooperation' (19.3) for which 233 applications had been submitted by December 31 of 2018. Until the first half of 2019 3.155 million EUR was committed and 11.118 million EUR payments was made during this period as determination of NHRDP. Under the sub-measure 'Operation of Local Action Groups' (19.4), until December 31 of 2018 103 action groups received a grant of 11.933 million EUR, corresponding to 41% of the total amount allocated to this sub-measure. An addition 2.967 million EUR was paid as a determination of the previous programming period. In the first half of 2019, no commitment was made under this sub-measure, but 2.879 million EUR was paid.

In the absence of completed developments, from a spatially representative sample of local development strategies in force, a summary of comparable performance indicators generally shows that most LDSs contain specific economic development objectives. In addition, most LDSs include settlement development, supporting NGO as well as, community development. In many strategies, the enhancement of culture, heritage, and identity also appears. The result indicators assigned to the specific objectives were differently defined by the LAGs, so that their aggregation was more or less possible only in terms of the new jobs created. The 52 LAGs examined aim to create a total of 262 new jobs. This suggests that the 103 LAGs will complete the creation of 500 new jobs targeted in the RDP by the end of the Program. The non-uniform application of the indicator 'population affected by improved services and infrastructure' caused problem in aggregation. Out of the 52 LDS examined, 41 contain population benefiting from improved services indicator, which, proportionally to all LAGs, represent 17% of the population covered by LEADER. Also scaled, the LEADER community have targeted the creation of 674 new products and services, and the

² Common evaluation question 17: To what extent have Rural Development Program interventions supported local development in rural areas?

implementation of 630 developed products and services. The LDSs foresee a total of 524 collaborations. However, some of the examined LAGs provided the number of partners involved in the cooperation instead of the number of cooperation (or both). A total of 1286 – proportional to 2572 – cooperative partners are forecasted.

Based on the content and the evaluation criteria of the 621 local calls for proposals published by 103 LAGs by 31 December 2018 the most important development area of LEADER is economic development. This is the subject of almost half of the calls, the funds devoted to this by the LAGs represent 62% of the total development envelope. The second most important topic is the development of municipal services and infrastructure, which accounts for 17% of the calls and also the total budget. In terms of weight, the category of NGO development and organising events is roughly the same, accounting for 6-7% of the total budget. Less important, up to 2-3% of the envelope, are calls for heritage conservation, heritage protection and training/capacity building. Poverty alleviation, convergence and inclusion programs are supported by 16 local calls, representing 1% of the total allocations. Examination of the evaluation criteria of the local calls also suggests that LEADER will have local economic focus. From the 621 local calls, significant number (338) contain evaluation criteria that can be classified as 'promotion of local development' (enhancing multiplier effect, has a positive impact on the activities of other actors than the applicant). 85% of the LAGs (88 LAGs) applied a relevant evaluation criterion refer to this.

One of the evaluation criteria of the Annual Implementation Report is that "LEADER has encouraged local development". The achievement of this was significantly influenced by the fact that the development envelope of the LEADER measure managed by LAGs relapsed to quarter compare to Axis 3-4. , and dropped to 70% compared to Axis 4 of the previous programming period.. Based on the responses to the LAGs questionnaire and the validation workshop, this was one of the main reasons for the decrease in applicant activity in most LAGs (61% of the LAGs in valid responses) and the regional importance of the program, it has led to a loss of focus on LAGs in territorial development processes and networking for many LAGs.

LAGs are more involved in projects under other operational programs than in the previous period. This is intended not only to complement the operational resources and capacity of the LAG work organizations, but also to contribute to the achievement of the LDSs objectives.

In conclusion, the implementation of LEADER local development strategies in the Program period until December 31 of 2018, came to the design of the strategies and the publication of local calls. In the absence of completed projects, the extent to which the objectives of the strategies were achieved, the focuses realised by the implementation of the LDSs and the expected impact on local development could only be estimated. The LAG working organisations filling in the questionnaires see the most significant impact of LEADER on the development of the local community. The majority (70%) of the respondents believe that the goals set in local development strategies are expected to be "significantly" achieved. This requires an acceleration of the application and grant decision-making process. For the post-2020 period, it is recommended to look at the possibilities of applying simplified costs in case of mostly small-scale LEADER projects as well as how to integrate other investment funds in order to complement LEADER resources

3 BEVEZETÉS

Az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap felhasználását szabályozó európai uniós jogszabályok előírják (lásd 1303/2013/EU rendelet 56. cikk) a Vidékfejlesztési Program értékelését, ideértve az eredményesség, a hatékonyság és a hatások vizsgálatát. Ennek megfelelően a Vidékfejlesztési Program Irányító Hatósága megbízta a Field Consulting Services Zrt. által vezetett konzorciumot, a Vidékfejlesztési Program Értékelési Tervében szereplő, 2019-re ütemezett, tematikus értékelések elkészítésével.

Jelen dokumentum az Értékelési Terv „A helyi akciócsoportok szintjén végzett értékelés” feladatának elvégzése során feltárt tapasztalatokat, elemzési eredményeket mutatja.

Az értékelés azt vizsgálja, hogy a Vidékfejlesztési Program releváns intézkedési milyen mértékben segítették elő a helyi akciócsoportok által támogatott helyi fejlesztések előmozdítását. Az értékelés tartalmazza a végrehajtás előrehaladásának, tapasztalatainak összegyűjtését, az intézkedések már azonosítható kimeneteinek, eredményeinek vizsgálatát, és a következő programozási időszak tervezését segítő előzetes következtetéseket és ajánlásokat fogalmaz meg.

Jelen értékelés megállapításainak nagyrésze a 2018. december 31-ig feltárt adatokon alapul, kivéve a pénzügyi előrehaladást érintő megállapítások, melyek 2019. június 30-ig terjedő adatokra támaszkodnak. 2020-ban elkészül az értékelés bővített, illetve a legfrissebb adatokat felhasználó aktualizált verziója, mely a projektek nagyobb mértékű előrehaladására tekintettel várhatóan a hatások, összefüggések tekintetében is tud elemzési eredményekkel szolgálni.

Az értékelés célja annak bemutatása, hogy az egyes LEADER helyi akciócsoportok (HACS) milyen mértékben teljesítik a helyi fejlesztési stratégiáikban (HFS) meghatározott céljaikat.

Az értékelés témája szempontjából a Vidékfejlesztési Program (VP) 19. intézkedése: 'A LEADER helyi fejlesztésre (közösségvezérelt helyi fejlesztésre) irányuló támogatás' releváns.

Az értékeléshez a VP 2018. évi kibővített Éves Végrehajtási Jelentésének (ÉVJ) 17. értékelési kérdésére³ készült vizsgálatok eredményei szolgálták az alapot.

A LEADER intézkedés keretében a LEADER helyi akciócsoportok a helyi fejlesztési céloknak megfelelő, valamint a VP és a többi operatív program céljaihoz illeszkedő helyi fejlesztési stratégiát dolgoztak ki és valósítanak meg. Az intézkedés az alábbi négy alintézkedésből áll:

1. 19.1. alintézkedés: a helyi partnerségek felkészülése, a HFS tervezése;
2. 19.2. alintézkedés: a helyi fejlesztési stratégiák megvalósítása – helyi szintű pályáztatás;
3. 19.3. alintézkedés: a térségek közötti és nemzetközi együttműködések kialakítása és az együttműködés keretében közös projektek megvalósítása;
4. 19.4. alintézkedés: a HACS-ok társadalom- és gazdaságszervező, mobilizáló tevékenységének és a működésük költségeinek fedezése.

³ 17. közös értékelési kérdés: A Vidékfejlesztési Program keretében végrehajtott intézkedések milyen mértékben mozdították elő a vidéki térségekben a helyi fejlesztéseket?

Módszertan

Az értékelés az alábbi elemekből álló komplex vizsgálati módszertanon alapul:

- a műveleti adatbázisból kinyerhető számszerűsített adatok elemzése;
- a LEADER helyi fejlesztési stratégiákban vállalt célok és eredményindikátorok vizsgálata;
- a LEADER helyi felhívások vizsgálata;
- a LEADER helyi akciócsoportok körében végzett kérdőíves felmérés;
- a tervezésben és a megvalósításban érintett szakértők körében készített félig strukturált interjúk;
- a kvalitatív és kvantitatív vizsgálat eredményeinek ellenőrzésére, a LEADER HACs-ok június 3-4-én szervezett országos találkozóján megtartott validáló műhelymunkán.

A helyi akciócsoporton kívüli kedvezményezettek körében azért nem készültek interjúk, mert a vizsgált időszakban nem történtek kötelezettségvállalások a 19.2 és 19.3 alintézkedés keretében.

A LEADER HACs-ok által készített **helyi fejlesztési stratégiák** a rendelkezésre bocsátott tervezési útmutató alapján a helyi szereplők részvételével megfogalmazott célok, az ezekkel összefüggő elvárt eredmények és azok teljesüléséhez megvalósítandó intézkedések beavatkozási logikájára épülnek. Az értékeléshez - megvalósult fejlesztések híján - a hatályos HFS-ek 50%-os területileg reprezentatív mintájából lettek kategorizálva és összesítve az eredményindikátorok közül azok, amelyek összevethetők és a rendelkezésre álló források függvényében került vizsgálatra azok teljesülésének realitása.

A **LEADER helyi felhívások** vizsgálatát szintén a helyi fejlesztési stratégiák megvalósításának stádiuma indokolja. A 103 HACs 2018 december 31-ig megjelentetett 621 db hatályos helyi pályázati felhívása és az azokban megfogalmazott tartalmi értékelési szempontok kategorizálásával és elemzésével elsősorban a HFS-ek megvalósításával realizálódó hangsúlyok, a helyi fejlesztésekre gyakorolt várható hatás és a LEADER specifikumok teljesülésének előrejelzése volt a cél. 2018 december 31. és 2019 október 24. között a hatályos helyi felhívások száma 17-tel nőtt.

A **helyi akciócsoportok munkaszervezeteinek körében végzett kérdőíves felmérés** az alábbi témákra koncentrált: a helyi fejlesztési kapacitások alakulása, a helyi fejlesztési stratégiák céljai megvalósulásának várható mértéke és a LEADER specifikumok érvényesítése. A kérdőívre a HACs-ok 45%-a, 46 HACs válaszolt. A válaszok ellenőrzésére és árnyalására HACs munkaszervezetek közreműködésével megrendezett validáló műhelymunka keretében került sor. A 46 kérdést tartalmazó kérdőívben (1. sz. melléklet) az alábbi témakörök szerepeltek:

1. *a HACs területében, összetételében, finanszírozásában történt változások;*
2. *a munkaszervezet humán és szervezeti erőforrásai;*
3. *relevancia és hatás;*
4. *a LEADER megközelítés elemeinek gyakorlati működése;*
5. *többszintű kormányzás működése;*
6. *a LEADER hozzáadott értéke.*

A kérdőív egyes kérdései az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) ex-post értékelése keretében végzett kérdőíves felmérésben is szerepeltek, így az arra adott válaszok alkalmat teremtenek az összehasonlításra. Természetesen az összevetésnél figyelembe kell venni, hogy a két felmérés a programvégrehajtás különböző fázisaiban zajlott. Az ÚMVP esetében egy végéhez közeledő programról

volt szó, míg a VP esetén eltelt ugyan több év a Program elfogadása óta, de a vizsgált időszakban kötelezettségvállalás és kifizetés még nem történt.

Az **értékelés az alábbi szakaszokra épül:**

1. Az *előkészítő szakaszban* megtörtént a téma vonatkozásában releváns felhívások vizsgálata és az értékelés módszertanának meghatározása. Azonosításra kerültek az adatigények, továbbá elkészültek a HACS és a Delphi kérdőívek.
2. A *megfigyelési szakaszban* az Irányító Hatóságtól (IH) és a Magyar Államkincstártól (MÁK) kapott adatok strukturálására, illetve a LEADER helyi akciócsoportok körében az online kérdőívezés lefolytatására került sor. Ezeken felül megtörtént a LEADER helyi fejlesztési stratégiák és a helyi felhívások adatbázisának összeállítása. A stratégiák vonatkozásában a specifikus célok és eredményindikátorok, a helyi felhívások esetén pedig a felhívások tartalma és a tartami értékelési kritériumok strukturálása.
3. Az *elemzési szakasz* a LEADER-hez rendelt VP indikátorok teljesülését és a kvalitatív vizsgálatok eredményeit részletezi.
4. A kvantitatív és kvalitatív értékelésből származó eredmények szintetizálását követően került sor a *következtetések és javaslatok megfogalmazására*. A helyi fejlesztési stratégiákban megfogalmazott célok teljesülésének mértékét az intézkedés megvalósításának vizsgált szakaszában csak becsülni lehetséges. A LEADER helyi fejlesztési stratégiák és helyi felhívások vizsgálatára alapozott kvalitatív vizsgálat és a LEADER helyi akciócsoportok körében végzett kérdőíves felmérés eredményei leginkább orientációs funkciót töltenek be a HFS célok teljesülésének becslése tekintetében.

4 ELEMZÉS

4.1 Helyzetértékelés

Az értékelés témája a LEADER helyi fejlesztési stratégiákban megfogalmazott célok teljesülésének vizsgálata. A helyzetértékelés fejezet röviden bemutatja az intézkedés pénzügyi és szakmai előrehaladását.

2018. december 31-ig az intézkedésre allokált teljes forráskeret 28%-a került támogatási szerződésekkel lekötésre és 20%-a (37,65 millió euro) kifizetésre, amelyből 22,639 millió euro a korábbi időszak LEADER intézkedéséből a VP-re terhelt determináció. Az értékelés erre az időszakra vonatkozik.

2019. január 01. és június 30. közötti időszakban az intézkedés vonatkozásában 38,57 millió euro kötelezettségvállalás történt, amellyel a teljes forráskeret 48%-a le lett kötve támogatási szerződéssel. Ebben a félévben, determinációval együtt, 2,89 millió euro kifizetésére került sor HACS működési támogatásra. Ez 2%-kal 21,88%-ra emelte a kifizetett összeg arányát.

A négy alintézkedés közül a 19.1 alintézkedés, amelynek keretében a helyi akciócsoportok elkészítették a helyi fejlesztési stratégiájukat, a vizsgált időszakban lezárult az erre allokált forrás 100%-ának 3,08 millió euro kifizetésével. Összesen 104 helyi akciócsoport kapott a tervezésre támogatást, amelyből a későbbiekben egy db összeolvadás történt. A tervezést megelőzően megszületett a döntés arról, hogy az ország összes vidékinek minősülő települése csatlakozzon valamelyik LEADER helyi akciócsoporthoz. Ennek következtében a HACS-ok Irányító Hatóság általi elismerésénél nem érvényesülhetett a verseny, amely a korábbi időszak tapasztalatai alapján negatívan hat a stratégiák minőségére. Ezért a HFS-ek tervezése két lépcsőben zajlott. A tervezés első lépcsőjeként a tervezési útmutató alapján elkészült HFS tervezeteket, azok minőségének javítása érdekében, független szakértők értékelték és látták el részletes módosítási javaslatokkal. A stratégiák HACS-ok által véglegesített változatát az Irányító Hatóság hagyta jóvá. A HFS-ek részletes helyzetfeltárára alapozott célhierarchiát, azok teljesülését mérő számszerűsített mutatókat és a célok megvalósulását biztosító intézkedések leírását tartalmazzák. Ezekből alakították ki a HACS-ok a helyi felhívásokat.

A helyi fejlesztési stratégiák megvalósítása (19.2) alintézkedés, vagyis a helyi pályáztatás a vizsgált időszakban nem jutott el a kötelezettségvállalásig. A vizsgálat időpontjában 621 db helyi felhívás volt hatályos, amelyekre 2018 év végéig összesen 9649 db támogatási kérelmet nyújtottak be. A MÁK vizsgált időszakra vonatkozó adatai alapján 6558 kérelem jogosultsági ellenőrzés alatt állt, 836 esetben a jogosultsági ellenőrzés lezárult, 839 kérelem állt értékelés alatt és 795 várt döntésre. Összesen 106 kérelmet elutasítottak, 515 db kérelmet pedig visszavontak.

A 19.3 alintézkedés keretében 2017 márciusában megjelent pályázati felhívásra 2018. december 31-ig 233 db kérelmet nyújtottak be. Ebből 81-et vontak vissza, vagy minősült jogosulatlanoknak. 42 kérelem állt jogosultsági ellenőrzés alatt, három esetben a jogosultsági ellenőrzés lezárult. 56 db kérelem állt tartami értékelés alatt és 51 kérelem döntésre várt. 2019 június 30-ig 3,155 millió euro lekötésére került sor, 11,118 millió euro ÚMVP determinációs kifizetés történt meg.

A helyi akciócsoportok működtetésére (19.4) 103 akciócsoport összességében a keretösszeg 41%-ának megfelelő összegű, 11,933 millió euro támogatásban részesült. Ehhez az alintézkedéshez kapcsolódik további 2,967 millió euro determináció, amely a korábbi időszak vidékfejlesztési programjának keretében jóváhagyott tevékenységek erre az időszakra áthúzódó kifizetését jelenti. 2019 első félévében ezen

alintézkedés keretében kötelezettségvállalás nem történt, viszont 2,879 millió euro kifizetésére került sor, 102 HACS számára.

Fentiek miatt az elsődleges adatforrásokból (műveleti adatbázis) származó kvantitatív adatok elemzése, valamint a kvalitatív eszközök alkalmazása a várható elmozdulások becslését tette csupán lehetővé.

4.2 Az indikátorok, kulcsmutatók, statisztikai adatok elemzése

Ebben a fejezetben a HFS-ek céljainak megvalósulását vizsgáljuk az Éves Végrehajtási Jelentés 17. értékelési kérdésének megválaszolásához elvégzett vizsgálat, részben az abban alkalmazott értékelési kritériumok és azok teljesülését mérő kötelező és addicionális mutatók teljesülésének alapján.

A helyi fejlesztési stratégiák célhierarchia vizsgálatának összegzése

A vizsgálat 52 db HACS helyi fejlesztési stratégiájának specifikus céljait és az ahhoz tartozó eredmény indikátorok realitását elemzi. A minta a területi eloszlást és az érintett népességet tekintve reprezentatívnak tekinthető, megyénként arányos számú HACS-ot tartalmaz. Az Irányító Hatóságtól kapott 'HACS fő adatok' táblázatban szereplő LEADER-rel fedett települések számának 58%-a (1708 db település) és a lakosság 52%-a (2 001 458 fő) került a mintába.

1 táblázat: A vizsgált helyi fejlesztési stratégiák területi megoszlása a teljes sokasághoz képest

	A megyében működő HACS-ok száma	A mintában szereplő HACS-ok száma	A megyében működő HACS-ok érintett népessége	A mintában szereplő HACS-ok érintett népessége	A megyében működő HACS-ok településeinek száma	A mintában szereplő HACS-ok településeinek száma
Bács-Kiskun	6	3	281 714	178 372	119	73
Baranya	6	3	175 174	104 776	297	198
Békés	4	2	174 493	102 834	75	48
Borsod-Abaúj-Zemplén	8	4	379 483	180 140	350	233
Csongrád	5	2	140 486	55 482	60	19
Fejér	5	3	185 526	93 102	77	35
Győr-Moson-Sopron	4	2	206 828	136 508	178	97
Hajdú-Bihar	4	2	211 634	90 255	82	48
Heves	5	3	187 086	126 132	117	68
Jász-Nagykun-Szolnok	5	2	196 020	89 874	78	30
Komárom-Esztergom	3	2	156 681	116 460	85	60
Nógrád	4	2	133 409	67 228	128	61
Pest	5	2	278 335	96 672	107	40
Somogy	6	3	192 916	95 596	243	135
Szabolcs-Szatmár-Bereg	11	5	381 058	160 733	229	126

	A megyében működő HACS-ok száma	A mintában szereplő HACS-ok száma	A megyében működő HACS-ok érintett népessége	A mintában szereplő HACS-ok érintett népessége	A megyében működő HACS-ok településeinek száma	A mintában szereplő HACS-ok településeinek száma
Tolna	4	2	130 445	74 923	102	53
Vas	5	3	127 854	78 080	211	142
Veszprém	6	3	194 552	93 139	221	101
Zala	7	4	151 469	84 309	255	154
Összesen	103	52	3 885 163	2 024 615	3014	1 721

Forrás: „HACS fő adatok” tábla, Irányító Hatóság

A HACS munkaszervezetek körében készített kérdőívek szöveges válaszaiban szerepelt és a validáló műhelyen is elhangzott, hogy a LEADER korábbi időszakhoz viszonyított jelentős forráscsökkenése miatt **a stratégiák fókuszáltabbak lettek, kevesebb fejlesztési célt tartalmaznak**, mint a korábbi időszakban. Ugyanakkor a vizsgált HFS-ek specifikus céljainak száma átlagosan 4,6 db. Ez még mindig viszonylag magas szám, nem igazolja fókuszáltságra vonatkozó kijelentéseket. A legtöbb stratégia (40%) 4 db specifikus célt tartalmaz. Ezt követi gyakoriságban az 5 db célt tartalmazó HFS-ek száma (29%). Vannak 6 (13%) és 7 (8%) specifikus célt kitűző stratégiák is, ezek a fejlesztési források alacsony szintje mellett a nézőponttól függően ambiciózusnak, vagy túlzónak is tekinthetők. A vizsgált stratégiáknak mindössze 12%-a tartalmaz három vagy annál kevesebb specifikus célt.

Általánosságban elmondható, hogy a legtöbb HFS tartalmaz kimondottan gazdaságfejlesztésre irányuló specifikus célt, nem egyszer ágazati specifikációval (pl. a turizmus fejlesztése 29 db HFS-ben jelenik meg az egyéb gazdaságfejlesztés mellett). Ezen felül a HFS-ek többsége tartalmaz településfejlesztést, civil szervezetek fejlesztését, közösségfejlesztést. Sok helyen megjelenik a kultúra, örökség, identitás erősítése is.

A hátrányos helyzetű egyének és közösségek támogatását a vizsgált HFS-ek fele külön célként definiálja. Ennek egyik oka a megjelent, majd visszavont EFOP 1.7.1-es felhívás⁴, amely a HACS-ok számára lehetővé tette volna kiegészítő ESZA források felhasználását a szegénység enyhítése, a hátrányos helyzetű családok felzárkóztatása érdekében. A HACS-ok a stratégiákat úgy tervezték, hogy erre az ESZA forrásra pályázhatnak. A felhívás visszavonása után a tervezett intézkedésekre nem, vagy csak korlátozott mértékben állt rendelkezésre forrás, ami azzal járt, hogy a szegénység és kirekesztés elleni intézkedések a legtöbb HFS megvalósításából kimaradtak. Tekintettel arra, hogy a LEADER-t a 6. prioritás keretén belül tervezték, amelynek címe 'A társadalmi befogadás előmozdítása, a szegénység csökkentése és a vidéki

⁴ A felhívás címe: Az egymást erősítő, elmaradottságot konzerváló területi folyamatok megtörése
A társadalmi felzárkózás, a területi különbségek csökkentése, a szakterületeken átívelő komplex programok megvalósítására a helyi akciócsoportok bevonásával

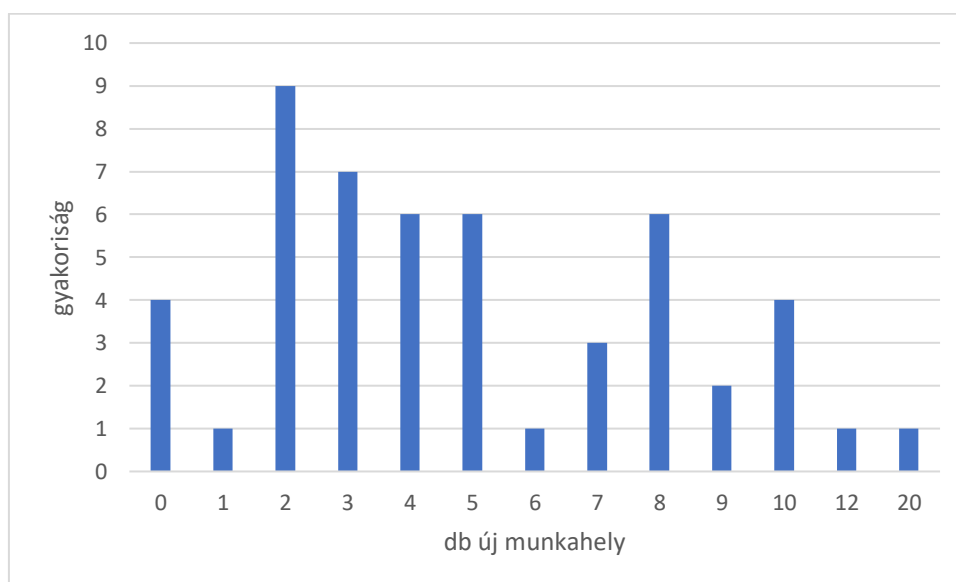
gazdaság fejlesztése’, javasolt a LEADER ezen a téren elért hatásait a Program lezárása után külön is megvizsgálni.

A nagyobb számú célt tartalmazó HFS-ek egy részénél a célok számát gyarapítja, hogy a specifikus célok között átfogó célokat (pl. a foglalkoztatás bővítése) és azzal átfedő specifikus célokat (pl. valamilyen szempont szerinti vállalkozásfejlesztést) is tartalmaznak.

A specifikus célokhoz rendelt eredmény indikátorokat a HACS-ok különbözőképpen definiálták így ezek összesítése csak a **létrehozott új munkahelyek** tekintetében volt többé-kevésbé lehetséges. Itt is problémát jelentett, hogy egyes HACS-ok FTE-ben, míg mások betöltött új munkahelyekben adták meg ezt az értéket. Amennyiben ezt figyelmen kívül hagyva kerül összesítésre, úgy az 52 db vizsgált HACS összesen 262 db új munkahely létrehozását tűzi ki célul. Ez arra enged következtetni, hogy a Program zárásakor teljesül az 500 db új munkahely, amely célértéket a VP a LEADER források vonatkozásában meghatározott. Ezt támasztja alá a gazdaságfejlesztés jelentős súlya a HFS-ekben, illetve a helyi felhívásokban a foglalkoztatás teremtését ösztönző értékelési kritériumok alkalmazásának gyakorisága.

Az alábbi diagram mutatja, hogy a vizsgált HACS-ok zöme (94%) 10, vagy az alatti munkahely teremtését tűzte ki céljával, amely a források tükrében reálisnak mondható⁵.

1. ábra: Tervezett új munkahelyek számának gyakorisága a HFS-ekben

Forrás: LEADER helyi fejlesztési stratégiák

A másik releváns és átfogó vizsgálatra némileg alkalmas mutató a **javított szolgáltatásokkal és infrastruktúrával érintett népesség száma**. Ennél a mutatónál problémát jelentett, hogy a tervezésnél nem állt rendelkezésre egységes módszertan a számszerűsítéshez. Sokan nem az elért lakosság számát adták meg, hanem az output indikátort, vagyis a fejlesztett szolgáltatások, vagy közösségi infrastruktúra számát. Ezekben az esetekben az érintett lakosság szám nem szerepel az összesítésben, ezért a kimutatott lakosság szám valószínűsíthetően jóval alacsonyabb, mint a később megvalósuló valós eredmény. Olyan eset is előfordult, hogy az indikátor mellett nem volt számszerűsített érték. Az összesítésben érintett

⁵ A mutatók értékének összesítésekor azokban az esetekben, ahol a HACS érték intervallumot adott meg, a minimum érték lett figyelembe véve.

lakosság száma nem tartalmazza a fejlesztett turisztikai szolgáltatások által érintett népeiséget, illetve a rendezvényeken, képzéseken résztvevők számát.

Az 52 vizsgált HFS-ből 41 db tartalmaz fejlesztéssel ellátott lakosságszámot mutató indikátort. Ezek összege 334 ezer fő, ami, ha arányosítjuk az összes HACS-ra nézve, a LEADER által lefedett népesség 17%-át teszi ki.

A vizsgált 52 HFS 41 esetben említ **új termék, vagy szolgáltatást létrehozásának támogatását** (ez tartalmazza a turisztikai termékeket és szolgáltatásokat is). Ez a 41 eset összesen 338 db új termék és szolgáltatás létrehozását ígéri. Ebből három említés (85 db új termék/szolgáltatás) olyan, amely 20, vagy afeletti értéket céloz meg. Arányosítva a teljes HACS sokaságra 674 db új termék és szolgáltatás létrehozását tűzte ki célul a LEADER közösség.

A **fejlesztett termékek, szolgáltatások**, mint eredményindikátor mindössze 15 esetben fordul elő, ezek összesített értéke azonban igen magas, 315 db. Ebből 218 db van olyan, ami 20, vagy afeletti értéket jelöl meg. Arányosítva a teljes HACS sokaságra nézve a helyi pályázati kiírások 630 db tervezett fejlesztett termék, szolgáltatás megvalósulását ígérik, ez, tekintettel az alacsony támogatási maximumokra, reálisnak mondható.

Az **együttműködések számát** az 52 HACS-ból mindössze 11 HACS használja indikátorként, ezek összesen 267 db - arányosítva 524 db – együttműködés létrehozását vetítik előre. A vizsgált HACS-ok egy része ugyanakkor az együttműködésben résztvevő partnerek számát (vagy mindkettőt) adta meg indikátorként. 16 HACS használja ezt az indikátort, összesen 1286 db – arányosítva 2572 db – együttműködésbe bevont partnert prognosztizálva. Ezek közül három HACS tűzött ki 50-nél nagyobb taglétszámú partnerséget, amely összesen 1054 db partnert érint az 1268-ból.

Problémát jelent, hogy sok HFS-ben output indikátorokat definiáltak eredmény indikátorok helyett, pl. támogatott képzések, rendezvények, fejlesztett szolgáltatások száma a résztvevők, vagy az érintett lakosság száma helyett.

A helyi felhívások vizsgálatának összegzése

A helyi felhívások az azokban támogatott fejlesztési terület(ek) alapján az alábbi kategóriákba lettek besorolva:

1. *gazdaságfejlesztés;*
2. *települési infrastruktúra és szolgáltatások fejlesztése;*
3. *rendezvények támogatása;*
4. *civil szervezetek fejlesztése;*
5. *képzés/kapacitásfejlesztés;*
6. *hagyományőrzés, örökségvédelem;*
7. *szegénység enyhítése, társadalmi befogadás;*
8. *tájelemek rekonstrukciója;*
9. *vegyes.*

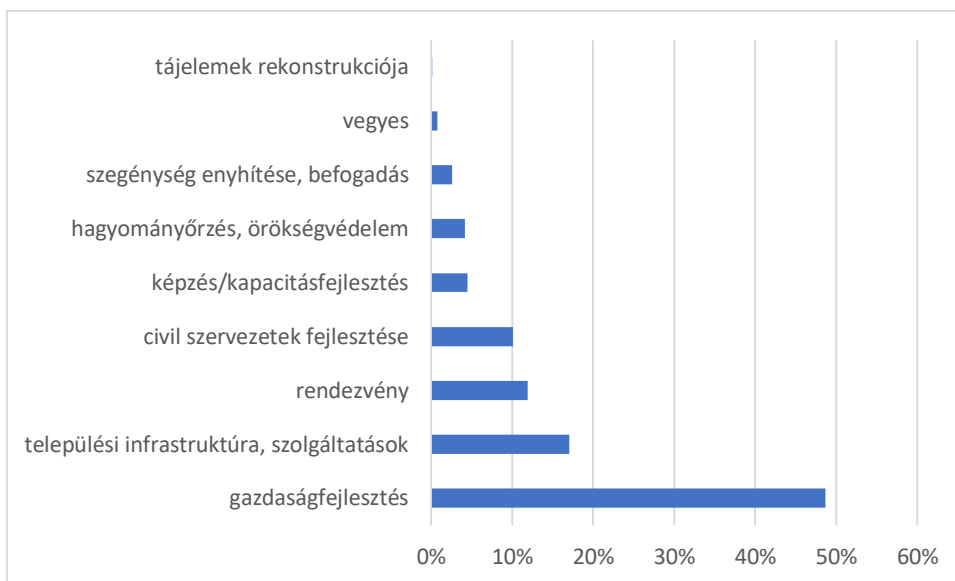
A több kategóriába sorolható tevékenységet támogató felhívások az értékelő által legdominánsabbnak ítélt területhez kerültek. Ahol ezt nem lehetett egyértelműen eldönteni, az a vegyes kategóriába sorolódott.

A helyi felhívások vizsgálata alapján, a HACS-ok szándéka szerint a LEADER leghangsúlyosabb fejlesztési területe a *gazdaságfejlesztés*. A felhívások csaknem felének (302 db, 49%) ez a témája, a HACS-ok által

erre szánt forrás (80,32 millió euro) a vizsgált 621 helyi felhívás összes fejlesztési keretének 62%-át teszi ki.

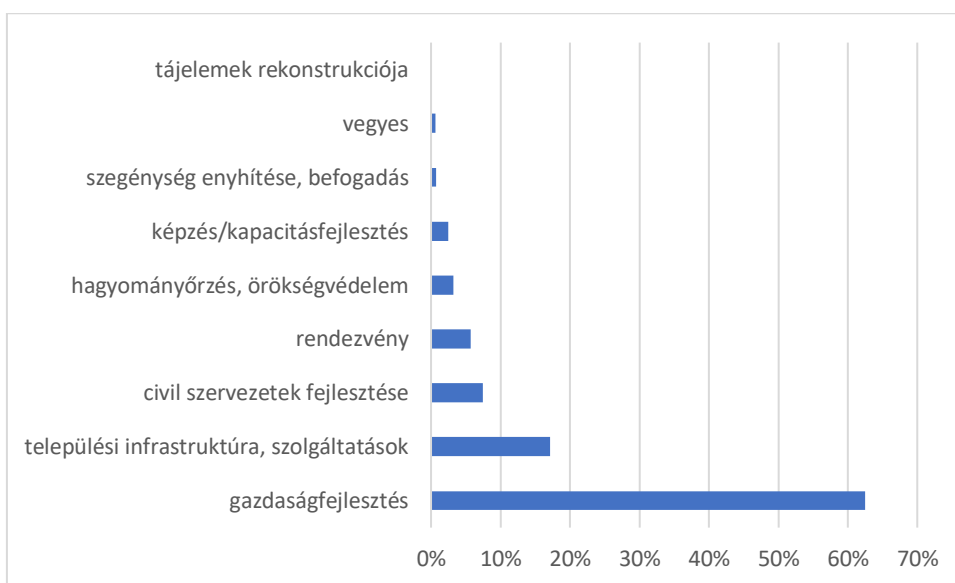
A második legjelentősebb tématerület a *települési szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése*, ami a felhívások számának és a keretösszegnek is a 17%-át teszi ki. Ebbe a kategóriába kerültek az élhetőbb vidéki életteret, a településképet, közösségi tereket és szolgáltatásokat érintő fejlesztések. Súlyát tekintve nagyjából azonos a *civil szervezetek fejlesztése* és a *rendezvények támogatása* kategória, amely a teljes keretösszeg 6-7%-át teszi ki. Kisebb jelentőséggel szerepelnek - a keretösszeg 2-3 %-áig - a *hagyományőrzésre és örökségvédelemre*, valamint *képzés/kapacitásfejlesztésre* irányuló felhívások. A *szegénység enyhítését, a felzárkózást és befogadást* segítő programokat 16 db helyi felhívás támogatja, a teljes keretösszeg 1%-ával. Ezek többek között a hátrányos helyzetű emberek kapacitásfejlesztését, mentorálását, a célcsoport számára szervezett programokat támogatnak.

2. ábra: A LEADER helyi felhívások tematikus megoszlása

Forrás: A LEADER helyi felhívások vizsgálata, 2018

3. ábra: A LEADER helyi felhívások forrásainak tematikus megoszlása

Forrás: A LEADER helyi felhívások vizsgálata, 2018

A LEADER helyi felhívások tartalmi értékelési kritériumainak vizsgálatánál elsősorban a helyi fejlesztéseket ösztönző értékelési szempontok előfordulása és súlya, valamint a LEADER specifikumok megjelenése állt a vizsgálat fókuszában. Az összesen 5072 db tartalmi értékelési szempontnak csaknem a fele (2516 db) az alábbi kategóriák valamelyikébe sorolható:

1. helyi fejlesztések elősegítése;
2. munkahelyteremtés, -megőrzés;
3. az új termék/szolgáltatás; a minőségbiztosítási rendszerben való részvétel;
4. együttműködés;

5. *innováció;*
6. *területi kiegyenlítés;*
7. *környezeti fenntarthatóság;*
8. *szegénység enyhítése, felzárkózás, befogadás.*

A helyi felhívások tartalmi értékelési kritériumainak vizsgálata is a LEADER jövőbeni helyi gazdaságfejlesztő hatását valószínűsíti. A *helyi fejlesztések elősegítése* kategóriába sorolódott minden olyan tartalmi értékelési szempont, amely az egyes fejlesztések helyi multiplikátor hatását erősíti, közvetve jövedelmet biztosít más gazdasági szereplő számára, vagy pozitív hatással van a pályázón kívül más szereplő tevékenységére. Az ebbe a kategóriába sorolt tartalmi értékelési szempontok előfordulásának gyakorisága a második legmagasabb (486 db) a vizsgált szempontok közül. A 621 db helyi felhívásból 338 db tartalmaz erre vonatkozó értékelési szempontot, ami igen jelentős arányt jelent. A HACS-ok 85%-a (88 HACS) alkalmazott erre vonatkozó értékelési kritériumot. Ez a kategória átlagban 10 pont adható maximális pontszámmal szerepel a felhívásokban. A kategóriába sorolt tartalmi értékelési kritériumokra adható maximális pontszámok összege a vizsgált kritériumok közül a legmagasabb (4861 pont, az összes helyi felhívás összes kritériumára adható maximális pontszám összegének 8%-a).

Az *új termék/szolgáltatás kategóriába* tartozó értékelési szempont 76 felhívásban fordul elő és a HACS-ok 46%-a alkalmazza. A *minőségbiztosítási rendszerekben való részvétel* kategóriába tartozó értékelési kritérium mindössze tíz HACS-nál, összesen 18 felhívásban jelenik meg.

További három vizsgált kategória a *területi kiegyenlítés*, a *környezeti fenntarthatóság* és a *szegénység enyhítése, felzárkózás, befogadás*. A *területi kiegyenlítés* kategóriában elsősorban a kedvezményezett járás vagy település besorolásba tartozást, az aprófalvas térséget vagy bizonyos lélekszám alatti településeket preferálják. Az adható pontszámokat tekintve e kategória súlya jelentős, 7%. A HACS-ok 72%-a alkalmazza 397 db felhívásban. A *szegénység enyhítése, felzárkóztatás, befogadás* kategóriába tartozó kritériumot - legyen szó foglalkoztatásról vagy a támogatott programokban/fejlesztésekben e célcsoport preferenciájáról a HACS-ok 59%-a alkalmazza, 204 db felhívásban. A kategória aránya az összpontszámon belül 3%. A *környezeti fenntarthatóság és a megújuló energia* alkalmazását tartalmazó fejlesztések preferenciáját a HACS-ok fele alkalmazza. Az ezekre adott maximális pontszám összegének aránya az összpontszámon belül 2-2%.

ÉVJ értékelési kritériumok teljesülésének vizsgálata

A LEADER helyi fejlesztési stratégiák megvalósulása a foglalkoztatás növekedését eredményezte

A vizsgált időszakban a LEADER helyi fejlesztési stratégiák megvalósítása vonatkozásában nem történt kötelezettségvállalás és kifizetés. 2019 január és június között 35,317 millió euro forrás lekötésére került sor, de a VP 19.2 alintézkedés keretében támogatást nyert fejlesztések ebben a félévben sem jutottak el a kifizetésig. A helyi felhívások vizsgálatának eredménye alapján ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a Program megvalósulásával az 500 fős célérték teljesülni fog. Ezt egyrészt a gazdaságfejlesztés jelentős súlya (a teljes keretösszeg 62%-a), illetve a munkahelyteremtést, -megőrzést szolgáló tartalmi értékelési kritérium előfordulásának gyakorisága támasztja alá. Ezt a kritériumot csaknem az összes helyi akciócsoport (92%) alkalmazza valamelyik felhívásánál és a felhívások csaknem felében megjelenik (42%). A vizsgált kategóriák közül a munkahelyteremtés, -megőrzés kategóriában a legmagasabb az adható maximális pontszám átlaga (13 pont). Az adható összes pontszámnak ez a kategória a 6%-át teszi ki.

A HFS-ek célhierarchiájának vizsgálatánál lett kifejtve, hogy a vizsgált 52 db HFS 262 db új munkahely létrehozását tűzi ki célul, amely arányosítva meghaladja a VP célértékeként meghatározott 500 db-ot. Némileg módosíthat az eredményen az, hogy a HACS-ok nem mindegyike számolt FTE-vel.

A LEADER ösztönözte a helyi fejlesztéseket

A kritérium teljesülésének mérésére az ÉVJ-ben alkalmazott egyik addicionális mutató, **a LEADER kifizetések teljes VP kifizetéseken belüli aránya vehető figyelembe**, amely a támogatási kérelmek pénzügyi adatai alapján a műveleti adatbázisból számítva determináció nélkül 1,88%, a determinációt figyelembe véve 3,37%. Ez az arány 2019 első félévében 2,96%-ra csökkent.

A LEADER intézkedés teljes kerete a Vidékfejlesztési Program költségvetésének mindössze 5%-a, hozzávetőleg 186,93 millió euro. A fejlesztési keretösszeg, az előző időszak HACS-ok által kezelt 3-4. tengely forrásaihoz képest a negyedére, a 4. tengelyhez képest annak 70%-ára esett vissza. A HACS kérdőív eredménye és a validáló műhelybeszélgetés alapján ez volt az egyik fő oka annak, hogy a legtöbb HACS területén (az érvényes válaszok alapján 61%) csökkent a pályázói aktivitás.

Az elhangzottak alapján a potenciális pályázók egy része nagyobb eséllyel pályázik más programok forrásaira, másrészt a kevesebb forrás miatt a HFS-ek fókuszáltabbak lettek, a tevékenységek és a kedvezményezettek szűkebb skáláját tudják támogatni. A kevesebb fejlesztési forrás a LEADER helyi fejlesztések és a teljes program térségi jelentőségének csökkenéséhez, így a helyi akciócsoportok térségi fejlesztési folyamatokban és kapcsolatrendszerben történő hangsúlyvesztéséhez vezetett sok HACS esetben. Többen említették, hogy az ÚMVP hármastengelyének HACS-ok által megvalósított intézkedései (pl. falumegújítás, turizmus fejlesztése) helyett a VP nem kínál új alternatívát, amelyet a helyi szereplők hiányként éltek meg.

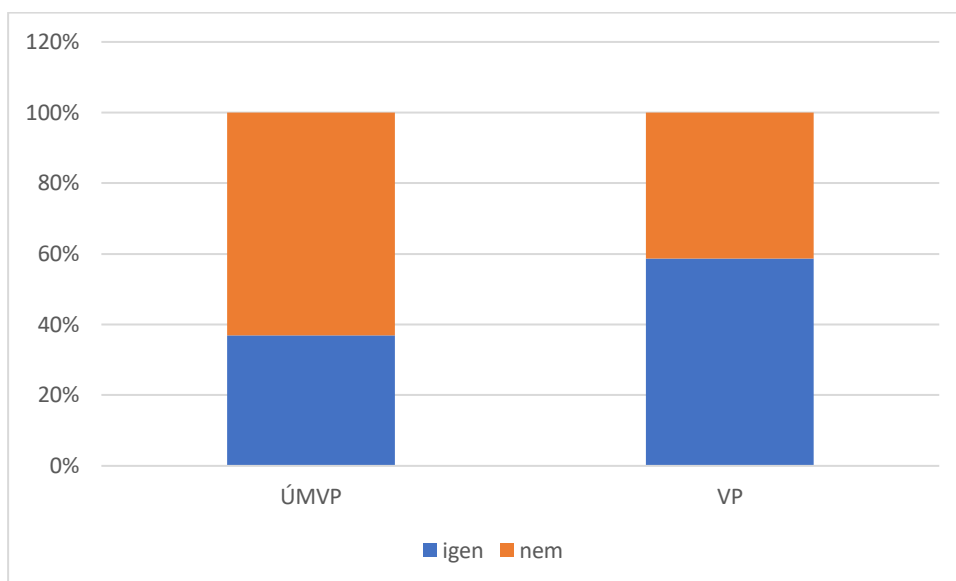
A másik addicionális mutató **a helyi fejlesztési stratégia révén támogatott projektek/kezdmenyezések száma**. Ezt a mutatót szintén a Program megvalósításának későbbi fázisában lehet vizsgálni, amikor lesznek benyújtott és jóváhagyott helyi kérelmek. A vizsgált időszakban nem történt támogatási kérelem benyújtás a HFS-ek megvalósítására, illetve az együttműködés alintézkedés keretén belül. A determinációt figyelembe véve 460 db korábbi ÚMVP-s LEADER projekt támogatását finanszírozták a VP LEADER intézkedésének költségvetéséből.

A mutató elemzésénél szempont lehet egyrészt a benyújtott kérelmeken belül a támogatott kérelmek aránya, amelyből arra lehet következtetni, hogy van-e jelentősége, és ha igen, milyen mértékben a kérelmek minősége és a megvalósítás szempontjából az akciócsoporton belül elérhető helyi humán erőforrásnak.

További vizsgálati szempont lehet az átlagos projektméret, amelyből arra vonatkozóan lehet következtetéseket levonni, hogy milyen mértékben kapnak esélyt a kisebb léptékű elképzelések.

A HACS-ok a jelenlegi programozási időszakban nagyobb arányban vesznek részt más operatív programok projektjeiben, mint a korábbi időszakban. A legtöbben az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP) 1.2.1; 1.4.3; 1.5.2; 1.5.3; 2.1.2; és a Terület és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) 3.2.1; 5.1.2; 5.3.1; 7.1.1; TOP CLLD; programokban vesznek részt, de említették többek között az INTERREG, a Magyar Falu Program, az Nemzeti Civil Alap, a ROMACT, a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP) támogatásokat, egy H2020-as projektet, valamint a VP több felhívását.

4. ábra Részt vett-e / részt vesz-e az akciócsoport a VP LEADER-en kívüli programok, projektek előkészítésében, megvalósításában?

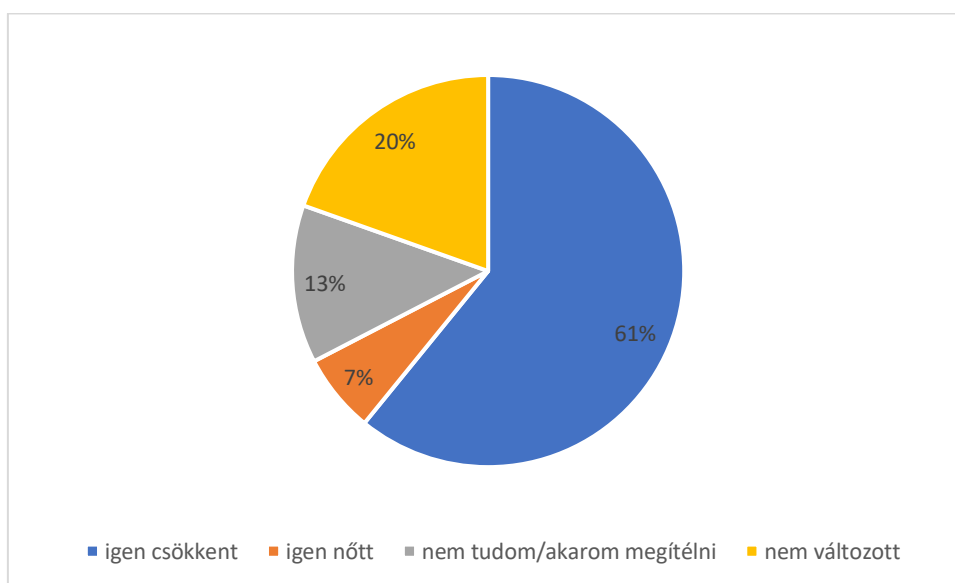

Forrás: Kérdőíves felmérés a HACs-ok körében, 2016 és 2018

A műhelymunkán elhangzottak szerint ez egyrészt kényszer, a munkaszervezet működési forrásainak és kapacitásának kiegészítésére, másrészt ugyanakkor a legtöbb ilyen projekt hozzájárul a HFS céljainak teljesüléséhez, továbbá gazdagítja/életben tartja a HACs kapcsolatrendszerét. Javasolt annak későbbi időpontban történő értékelése, hogy ezek az addicionális projektek hogyan hatottak a HACs-ok humán erőforrására, a helyi partnerségre és a HFS-ek céljainak teljesülésére.

A HFS-ek céljainak megvalósulását jelentősen befolyásolja a pályázói aktivitás. A kérdőíves felmérés azon kérdésére, hogy változott-e a pályázói aktivitás a korábbi időszakhoz képest, a válaszadók több mint fele (61%) úgy ítélte meg, hogy számottevő mértékben csökkent a helyi pályázói aktivitás.

5. ábra: Véleménye szerint változott a pályázói aktivitás a 2007-2013-as tervezési időszakhoz képest?

Forrás: Kérdőíves felmérés a HACs-ok körében, 2018

Ennek okaként mind a kérdőívben, mind pedig a validáló műhelyen a LEADER keretében rendelkezésre álló forrás és ennek következtében a megpályázható összegek csökkenését, az átláthatatlan, bonyolult pályázati procedúrát, illetve a hosszadalmas ügyintézészt jelölték meg. A nagyságrendileg kisebb forráskeret több HACS megítélése szerint "elrettenti" a pályázókat, az alacsony nyerési esély kontraproduktív folyamatokat indított el, melyet a HACS-ok pozitív kommunikációja sokszor nem tudott teljes mértékben ellensúlyozni. Ezen felül az alacsony forráskeret miatt a legtöbb HACS 15,6-31,2 ezer euroban határozta meg a megpályázható összegek felső határát, így azok a nagyobb beruházások, amelyek érezhető hatással lehetnének egy település gazdaságára vagy a település életére, kiszorultak a LEADER-ből. A gazdaságfejlesztés tekintetében említették, hogy egy olyan telephelyfejlesztésre, amelyre esetleg beszállítói kör szerveződhet (sajtüzem, mézkeszerelő üzem, savanyító stb.), infrastruktúra fejlesztéssel (víz, gáz villany, kerítés), OTÉK megfeleléssel (parkoló, mosdók, vizesblokkok, fehér fekete öltöző) és eszközbeszerzéssel együtt legalább 155,8 ezer euro támogatásra lenne szükség. Ez a lépték tenné lehetővé új munkahelyek létrehozását. A kérdőívben az erre a kérdésre érvényes választ adó 45 db HACS átlagosan 31,2 ezer euro támogatást nyújt a jövedelemgeneráló pályázatok finanszírozására. A vállalkozói szféra pályázói kedvét csökkentette:

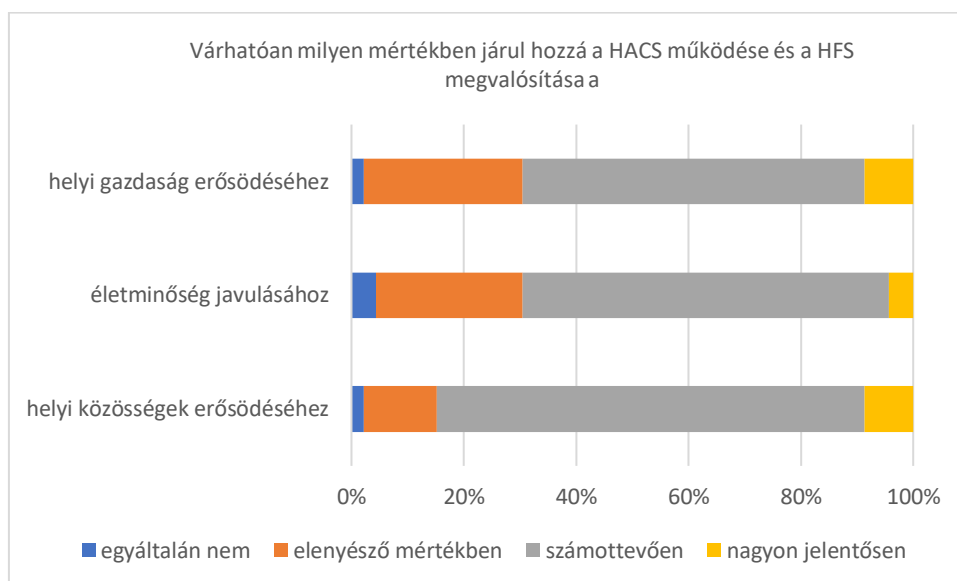
- az elérhető alacsonyabb támogatási összeg,
- a korábbihoz képest jellemzően alacsonyabb támogatási intenzitás,
- az előleg mértékével megegyező mértékű biztosíték-adási kötelezettség,
- az utófinanszírozás és
- a bonyolult pályázati rendszer.

Az **önkormányzatok** esetén a kisebb pályázói aktivitás okát főként abban látják, hogy a humán kapacitásaikat szinte teljes mértékben lekötik a jóval jelentősebb forrásokat biztosító más programok projektjei (pl. TOP, EFOP). A civil szervezetek a korábbi időszakban 100%-os támogatási intenzitás mellett pályázhattak, amely a jelenlegi időszakban 75-85%-ra csökkent. További nehezítő tényező az előleghez a biztosíték-adási kötelezettség, amit sok szervezet nem tud vállalni. Többen említették, hogy a pályázati rendszer bonyolultsága még mindig nem teszi lehetővé, hogy a vállalkozók, őstermelők, a civil szervezetek és önkormányzatok pályázatíró nélkül képesek legyenek elkészíteni, benyújtani és végig menedzselni a pályázataikat. Ugyancsak felmerült, hogy a 2013-as utolsó LEADER pályázati kör óta eltelt 4 év túl hosszú várakozási időnek bizonyult. Sokan nem bíztak az újabb lehetőségben, vagy már megvalósították a kívánt fejlesztést. Az Irányító Hatóság, a HACS-ok és a pályázók közötti kommunikációs hiányosságokat a pályázók információhiányként élik meg, amely növeli a bizonytalanságot, csökkenti a pályázói kedvet.

4.3 Eredmények, hatások

A kérdőíves vizsgálatban a HACS-ok becsülték azt, hogy milyen mértékben járul majd hozzá a HFS megvalósítása a helyi fejlesztésekhez, beleértve a gazdaság, a közösség, valamint az életminőség (szolgáltatások elérhetősége) erősödését, javulását. A kérdőíveket kitöltő HACS munkaszervezetek a legszámottevőbb hatást a helyi közösség fejlődésében látják. Figyelemre méltó eredmény, hogy elenyésző (2-4% körüli) a teljes hatástalanságot előre jelző vélemény. A válaszadók a leggyakrabban (~67%) számottevő várható hatást valószínűsítene a helyi stratégiák megvalósításának eredményeképpen.

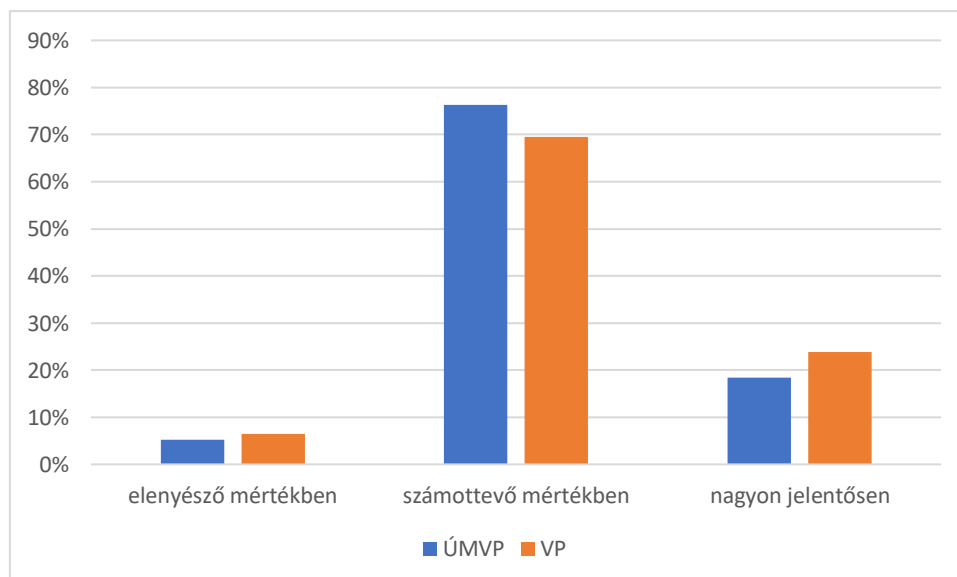
6. ábra: A HFS megvalósításának várható hozzájárulása a gazdaság erősödéséhez, az életminőség javulásához és a helyi közösségek erősödéséhez

Forrás: Kérdőíves felmérés a HACCS-ok körében, 2018

Arra a kérdésre, hogy milyen mértékben látszanak megvalósulni a helyi fejlesztési stratégiában megfogalmazott célok, a 46 válaszadóból mindössze hárman értékelték úgy, hogy a célok megvalósulása elenyésző mértékű. 11-en úgy ítélték, hogy a HFS-ben definiált elvárt eredmények nagyon jelentős mértékben teljesülnek, a válaszadók 70%-a a „számottevő mértékben” válasz opciót választotta. Az a 3 válaszadó, aki az elenyésző mértékben választ adta a probléma forrásaként a felhívások elhúzódó megjelenését (csaknem egy éves csúszás) és a kérelmek lassú ügyintézését említették.

7. ábra: Milyen mértékben látszanak megvalósulni a stratégia céljai?

Forrás: Kérdőíves felmérés a HACCS-ok körében, 2015 és 2018

Összehasonlításképpen az ÚMVP ex-post értékelésében ugyanezre a kérdésre kapott válasz valamivel optimistább volt. Ennek oka lehet az adatfelvétel időpontja, de a korábban említett forráscsökkenés és a megvalósítás elhúzódása egyaránt.

A kérdőív eredményét a validáló műhelyen jelenlévő HACS-ok megerősítették. Említették, hogy a forráscsökkenés miatt célzottabbak, fókuszáltabbak lettek a HFS-ek. Javasolták továbbá a HFS-ekben szereplő eredményindikátorok megvalósulásának ex-post vizsgálatát.

5 KÖVETKEZTETÉS, AJÁNLÁS

A HFS-ek vállalásaiból és a helyi felhívások vizsgálatából következtethető, hogy az 500 db teremtett munkahelyet a LEADER intézkedés teljesíteni fogja. A megvalósítás későbbi stádiumában javasolt a LEADER foglalkoztatási hatásának a VP többi intézkedésével azonos módszertan szerinti vizsgálata.

A beruházás jellegű intézkedések közül a LEADER helyi fejlesztési stratégiák megvalósítására érkezett a legnagyobb számú támogatási kérelem (9648 db), melyek átlagos támogatási igénye 13,7 ezer euro. A nagyszámú, kisléptékű kérelem kezelése jelentős erőforrást igényel a HACS-ok és az intézményrendszer szintjén. A kisléptékű kérelmek esetén sem, vagy nagyon kis mértékben alkalmaznak egyszerűsített költségelszámolást. Amennyiben a kérelemkezelés menete nem gyorsul fel, nagy a kockázata annak, hogy nem lesz idő „újabb kör” meghirdetésére, illetve a visszahulló források determináció nélküli lekötésére. Javasolt megvizsgálni az egyszerűsítési lehetőségeket (egyszerűsített költségelszámolás) és felgyorsítani a kérelemkezelést.

A kérdőív válaszai alapján a HACS-ok egy részének (10%) változatlan feltételek mellett csupán 2019-ig elegendő a működési forrása, 72%-uk 2020-ig lesz képes működni, 17%-uk annál tovább. Javasolt a HACS munkaszervezetek szintjén a kérelemszámok és az ezekkel kapcsolatos feladatmennyiségnek megfelelő működési forrás biztosítása a Program zárásáig.

A 2020 utáni időszakban javasolt úgy kialakítani az egy térségre jutó forrás mértékét, hogy az abból finanszírozható működési forrás legalább 2-3 fő teljes munkaidős alkalmazott foglalkoztatására elegendő legyen a teljes időszakban.

A LEADER helyi fejlesztési stratégiák megvalósítása keretében jelenleg nem azonosíthatók a vidéki szolgáltatások és kisléptékű infrastruktúra fejlesztését támogató kérelmek, ami szükséges lesz a LEADER 6B kiemelt területhez történő hozzájárulásának megállapításához. Javasolt a vidéki szolgáltatások és kisléptékű infrastruktúra fejlesztését támogató LEADER kérelmek azonosításának biztosítása.

A HFS-ek beavatkozási logikája a tervezett specifikus célok teljesülését mérő eredményindikátorokat számszerűsít. Javasolt a Program zárását követő 2. évben ezen mutatók teljesülésének mérése.

Javasolt a következő időszakban néhány kulcsindikátort (teremtett új munkahely, érintett lakosság, új termékszolgáltatás) pontos definícióval a releváns intézkedéseknél kötelezővé tenni. Javasolt az alkalmazás segítő közös szakmai képzések, műhelyek szervezése a HACS-oknak és az IH/MÁK munkatársainak. Ezek témája lehet a folyamatos monitorozás (opcionálisan önértékelés) kidolgozott módszertanának oktatása is.

6 MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet: Adatszolgáltatás a LEADER Helyi Akciócsoportok körében a Vidékfejlesztési Program 2019-es éves jelentése keretében.

Sorszám	Kérdés	Választható válaszok
Alapadatok		
1	Kérjük, hogy válassza ki azt a megyét, amelyben a LEADER HACS jelenleg működik!	megyék neve, sorban egymás alatt
2	Kérjük, adja meg a 2014-20-as LEADER akcióterülethez tartozó települések számát (db)!	önkód, a települések darabszáma
3	Kérjük, adja meg a 2014-20-as LEADER akcióterülethez tartozó népességet (ezer fő)!	önkód, a lakónépesség száma
4	Történt-e változás a LEADER helyi akciócsoport területét illetően a 2007-2013-as időszak akcióterületéhez képest?	igen / nem (ugrás a 7. kérdésre)
5	Kérjük, írja le röviden a változást (nőtt, csökkent, mennyivel) és annak okát!	
6	Milyen hatással volt a változás a HACS működésének eredményességére?	javitotta / rontotta / érdemben nem befolyásolta
7	A HACS működtetését jelenleg ellátó egyesület működött-e LEADER szervezetként a 2007-13-as időszakban is?	igen / nem
8	Kérem, röviden írja le a változás okát!	ha a 7 kérdésre a válasz NEM
9	A 2007-13-as időszakban mekkora összegű volt az akcióterületen működött HACS teljes megítélt fejlesztési támogatási kerete?	ha a 7 kérdésre a válasz IGEN
10	Ebből mennyi volt a 4. tengely kerete?	ha a 7 kérdésre a válasz IGEN
11	Mennyi a HACS 2014-20-as időszakra allokált fejlesztési forráskerete (a 2018. decemberi állapot)?	
Irányítás, adminisztráció és finanszírozás		
12	Kérjük, adja meg a LEADER HACS munkaszervezetének 2018. decemberi aktív dolgozói létszámát (teljes és részmunkaidős összesen (fő))!	önkód, a munkaszervezet aktív dolgozóinak száma
13	Kérjük, adja meg a 2007-2013-as időszakban leginkább jellemző aktív dolgozói létszámot (teljes és részmunkaidős összesen (fő))!	önkód, a munkaszervezet 2007-2013-as aktív dolgozóinak jellemző létszáma
14	A HACS munkaszervezetének jelenlegi vezetője hány éve tölti be ezt a munkakört?	kevesebb, mint 1 éve / 1-4 éve / 5-10 éve / több mint 10 éve
15	A HACS munkaszervezetének 2018. decemberi aktív dolgozói közül hányan dolgoztak HACS munkaszervezetnél (bármelyik HACS munkaszervezeténél) már 2014 végén is?	
16	A HACS munkaszervezetének 2018. decemberi aktív dolgozói közül hány főnek van felsőfokú végzettsége?	
17	Hogyan jellemezné a HACS korábbi programidőszakok során létrejött fejlesztési kapacitásának megtartását a jelenlegi, 2014-20-as program időszakra nézve?	A tapasztalatok jelentős részét (személyes és intézményi tudás, kapcsolatrendszer) sikerült megtartani és kibővített formában használni

		A tapasztalatok egy részét (személyes és intézményi tudás, kapcsolatrendszer) sikertelen megvalósítani és használni
		A szervezet nagy része új, a legtöbb dolog a nulláról indult
18	Részt vett-e / részt vesz-e az akciócsoport a VP-LEADER-en kívüli programok, projektek előkészítésében, megvalósításában? Amennyiben igen, kérjük nevezze meg az érintett programokat!	nem / igen, éspedig..
19	Hogyan oldja meg a HACS a munkaszervezet költségeinek előfinanszírozását?	előleg / hitel / egyéb, éspedig
20	Változatlan feltételek mellett körülbelül meddig látja biztosítottak a munkaszervezet finanszírozását?	Minimum: 2019 / 2020 / 2021 / 2022 / tovább ennél
21	Véleménye szerint a program zárását követően folytatja-e az egyesület a térségfejlesztési tevékenységet?	igen / nem / nem tudom
Relevancia és hatás		
22	Kérjük, értékelje, hogy milyen mértékben látszanak megvalósulni a helyi fejlesztési stratégia célkitűzései, a tervezéskor megfogalmazott elképzelések?	nagyon jelentősen / számottevő mértékben / egyáltalán nem / elenyésző mértékben;
23	Kérjük, néhány mondatban indokolja válaszát!	
24	Véleménye szerint változott a pályázói aktivitás a 2007-2013-as tervezési időszakhoz képest?	igen nőtt / igen csökkent / nem változott / nem tudom/akárom megítélni
25	Kérjük, röviden mutassa be a változást és az Ön által feltételezett fő okokat!	ha a válasz IGEN NŐTT / IGEN CSÖKKENT
26	Hány db helyi felhívást hirdettek meg eddig a 2014-20-as időszakban?	
27	A vállalkozások számára kiírt felhívások esetében mekkora volt a támogatásként igényelhető összeg maximuma?	
28	Ön szerint várhatóan milyen mértékben járul hozzá a HACS működése és a helyi fejlesztési stratégia megvalósítása a helyi gazdaság erősödéséhez?	nagyon jelentősen / számottevően / elenyésző mértékben / egyáltalán nem
29	Ön szerint várhatóan milyen mértékben járul hozzá a HACS működése és a helyi fejlesztési stratégia megvalósítása a helyi közösségek erősödéséhez?	nagyon jelentősen / számottevően / elenyésző mértékben / egyáltalán nem
30	Ön szerint várhatóan milyen mértékben járul hozzá a HACS működése és a helyi fejlesztési stratégia megvalósítása az életminőség javulásához (pl szolgáltatások elérhetősége, közösségi infrastruktúra)	nagyon jelentősen / számottevően / elenyésző mértékben / egyáltalán nem
31	Kérjük, súlyozza az alábbi tématerületek közül azokat, amelyeket a meghirdetett felhívásaik tartalmaznak. (10 – leghangsúlyosabb téma)	gazdaságfejlesztés / civil szervezetek fejlesztése / hagyományörzés, örökségvédelem / képzés, kapacitásfejlesztés / rendezvény / települési infrastruktúra és szolgáltatások / szegénység enyhítése, társadalmi befogadás / egyéb, éspedig

LEADER megközelítés - partnerség, alulról jövő kezdeményezések		
32	Kérjük, adja meg a HACS tagok teljes számát, ebből az egyes szektorokat képviselő tagok számát!	HACS tagok száma, ebből ... a civil szektor képviselőinek száma a vállalkozói szektor képviselőinek száma az önkormányzati szektor képviselőinek száma
33	Kérjük, becsülje meg, hogy a jelenlegi időszakban a HACS tagjainak hány százaléka vesz részt aktívan a fejlesztő, szervező munkában?	<p>Oszlopos tag: eljárt az ülésekre, népszerűsítette a HACS munkáját és a LEADERT a térségen belül és kifelé egyaránt, pályázott, másokat is erre biztatott, erősítette a térség kohézióját, az együttműködést, hálózatosodást,</p> <p>Az üléseken részt vett, esetleg pályázott is, a saját közvetlen lakókörnyezetében részt vett projektek generálásában, közös gondolkodásban.</p> <p>Az ülésekre szórványosan járt el, néha érdeklődött, főleg az őt (mint esetleges pályázót, polgármestert, egyesületet) érintő ügyekben.</p> <p>A taggá válás óta szinte nincs kapcsolat a taggal.</p>
LEADER megközelítés - hálózatépítés		
34	Amennyiben a HACS létrehozott formalizált, működő hálózatot a vidékfejlesztési egyesületen partnerségen kívül, vagy korábban létrehozott hálózatot működtet, kérjük nevezze meg!	
35	Hány tagja van ennek a hálózatnak?	
LEADER megközelítés - együttműködés		
36	Hány hazai LEADER együttműködési projektben érintett a HACS (db)?	
37	Hány nemzetközi LEADER együttműködési projektben érintett a HACS (db)?	
38	Hány olyan helyi felhívása van a HACS-nak, amelyben jogosultsági vagy tartalmi értékelési elvárás a több szereplő közötti együttműködés?	
39	Kérjük, becsülje meg a beérkezett kérelmek alapján, hogy a LEADER-ben rendelkezésre álló forrás hány százaléka eredményez majd olyan fejlesztéseket, amely tartalmaz, érdemi együttműködésre épül és/vagy azt eredményez?	0-25%; 25-50%; 50-75%; 75% felett
LEADER megközelítés - innováció		
40	Hány olyan helyi felhívása van a HACS-nak, amelyben jogosultsági vagy tartalmi értékelési elvárás az innováció?	

41	Kérjük, becsülje meg a beérkezett kérelmek alapján, hogy a LEADER-ben rendelkezésre álló forrás hány százaléka eredményez majd olyan fejlesztéseket, amely a térségben társadalmi, technológiai innovációnak, új terméknek/szolgáltatásnak számít!	0-25%; 25-50%; 50-75%; 75% felett
LEADER megközelítés - több szektort érintő fejlesztések		
42	Hány olyan helyi felhívása van a HACS-nak, amelyben jogosultsági vagy tartalmi értékelési elvárás a szektorok (önkormányzati, vállalkozói, civil), valamint az ágazatok közötti együttműködés?	
43	Kérjük, becsülje meg a beérkezett kérelmek alapján, hogy a LEADER-ben rendelkezésre álló forrás hány százaléka eredményez olyan fejlesztéseket, amelyek a szektorok (önkormányzati, vállalkozói és civil), valamint az ágazatok közötti integrációt szolgálják!	0-25%; 25-50%; 50-75%; 75% felett
Helyi és többszintű kormányzás		
44	Kérjük, értékelje 5-ös-ös skálán, hogy milyen mértékben vállalt szerepet a HACS a térségi érdekeknek az érdekelttel való egyeztetésében, a térség jövőjének közös alakításában? 1 = csak a kötelező mértékben, a HACS pályázati döntéshozó szervezetként működik, 5= nagyon jelentősen, a HACS a részvételi demokrácia fő színhelyeként a konfliktuskezelés, érdekegyeztetés, a stratégiai gondolkodás és a térségi együttműködés színterévé vált. 9= nem tudom, nem kívánom a kérdést megválaszolni.	1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 9
LEADER hozzáadott érték		
45	Az Ön megítélése szerint a 2014-2020-as időszak alapján hozzájárul-e a LEADER megvalósítása az alábbiakhoz?	
	a HACS olyan embereket is aktivizálni tud, akik enélkül nem pályáznának, vagy nem vennének részt a projektek megvalósításban	egyáltalán nem; elenyésző mértékben; számottevően; nagyon jelentősen
	a helyi/térségi szerveződések, kapcsolatok és a bizalmi szint erősödött, amelyben a HACS-nak nagy szerepe volt	egyáltalán nem; elenyésző mértékben; számottevően; nagyon jelentősen
	tartós hálózatok és együttműködések alakultak ki más, térségen kívüli csoportokkal.	egyáltalán nem; elenyésző mértékben; számottevően; nagyon jelentősen
	az emberek a program hatására pozitívabban, aktívabban, öntevékenyebben gondolkodnak a térségük jövőjét illetően	egyáltalán nem; elenyésző mértékben; számottevően; nagyon jelentősen
	a HACS a területén erősítette a térséghez történő tartozás érzését, a közös identitás, a közösséghez tartozás érzésének kialakítását illetve megerősítését	egyáltalán nem; elenyésző mértékben; számottevően; nagyon jelentősen
	a HACS elő tudta segíteni a térség jövőjével kapcsolatos alternatív elképzelések kialakulását	egyáltalán nem; elenyésző mértékben; számottevően; nagyon jelentősen
a HACS elősegítette a térség szükségletei és lehetőségeivel kapcsolatos hosszú távú gondolkodást	egyáltalán nem; elenyésző mértékben; számottevően; nagyon jelentősen	

	a LEADER segítségével olyan szükségletek kielégítésére is lehetőség nyílt, amelyeket más jogcímek vagy programok nem támogathattak	egyáltalán nem; elenyésző mértékben; számottevően; nagyon jelentősen
46	Az alábbi tevékenységek átlagosan hány %-át töltik ki a munkaszervezet alkalmazottai összes hasznos munkaidejének?	HFS tervezés, felülvizsgálat és módosítás
		Pályázati tanácsadás
		Projektgenerálás, térségi animáció
		Kérelemkezelés (beleértve a pályázatok kifizetési kérelmeit, változásbejelentést, stb.)
		HACS működésének adminisztrációja (beleértve audit és jelentéstétel)
		Kommunikáció, promóció
		Monitoring, értékelés, adatszolgáltatás, ellenőrzések
		Egyéb, éspedig: